

МЕСТО ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА У ИСТОРИЈИ

Последња два века, цивилизација, поставши универзална, развија се вртоглавим темпом. Гениј (П. П. Његош) је још у почетку 19. века уочио остварање новог доба – „Он ће ера бити страшна људскијема кољенима“. Огроман технолошки процес праћен је социјалним преображајима уз динамична збивања и све изразитије супротности. Побољшани су услови живота на планети где почетком 20. века дише милијарду душа, чији се број 30-тих година удвостручује, 90-тих ушестостручује. Европа је још увек средиште збивања, друштвених процеса и потреса, али се они све више преносе на остале континенте.

Двадесети век је век тоталитарних идеја и система, великих ратова и револуција. Долази до експлозије Првог светског рата, а Версајским миром се радикално мења политичка карта света. Између два светска рата видна је поларизација држава. Формира се табор земаља фашистичке идеологије агресивних стремљења. Осовина не делује само у Европи. Један од три носача притиска је Далеки исток. У таквој ситуацији образује се противтежа у форми антифашистичког табора. Он је начелно хетероген, сложен од држава и организација различитог политичког устројства, али са општом оријентацијом – одбрана постојеће светске демократије.

Други светски рат је почео 1. септембра 1939. две добре деценије по окончању Првог светског рата. Тада је Пољска нападнута од Немачке, а 3. септембра због тог напада Велика Британија и Француска објављују рат Немачкој. Рат је окончан званично 9. маја 1945. На Балкану су, односно на тлу јужне Аустрије, где су провалиле трупе нове Југославије, ратне операције окончане половином маја. На Далеком истоку је рат потрајао до 2. септембра 1945. С обзиром на значај тог великог ратишта ваља сматрати да је Други светски рат завршен капитулацијом Јапана.

Овај рат је трајао равно шест година интензивног војевања на сва четири континента Старог света, уз пуно ангажовање прве силе Америке. То је био највећи, по жртвама најтрагичнији и најразорнији рат у историји. Он је интензивно и континуирано био вођен, те се не може поредити са ратовима из раније историје. Назив стогодишњег или тридесетогодишњег рата је настао последњих векова када се развија и конституише модерна историјска наука. Међутим, у питању су сукцесивно одиграни војни окршаји, али није реч о непрекидним ратовима.

Високи технолошки начин ратовања свим расположивим снагама не само на фронтима већ и у позадини, уз ангажовање огромних војних потенцијала на копну, мору и у ваздуху, доводи до схватања о тоталном рату. Концепт о тоталном рату употпуњен је појавом покрета отпора од фашистичких сила окупираним земљама.

Читав свет је у време Другог светског рата био подељен на фашистички и антифашистички табор. Фашистичком табору су поред сила Осовине припадале његове савезнице, начелно суверене државе, као и низ новостворених квислиншких држава. С друге стране, у окупираним земљама се антифашистичке снаге организују у форми антифашистичких покрета. Ови су негде били веома слаби, а другде испољавали снажне манифестације ангажујући против себе део фашистичке војне силе.

Други светски рат је почео у средњој Европи, да би се потом проширио на друге регионе и континенте. У Азији је главно жариште рата било подручје Далеког истока где је Јапан био у великој офанзиви. Војне операције ће захватити друге делове Азије, као и Африке, те Аустралије–Океаније. Све земље света, и оне које нису непосредно војевале, биле су више или мање економски и на друге начине укључене у ратни вртлог који је захватио читаву планету. Ову чињеницу пластично илуструје догађај: када је објављен крај рата у свим државама, у свим крајевима и свим насељима дуго и бучно се славило.

Овај рат је, углавном у познијим фазама, захватио и балканско подручје. Прво је Италија, пошто је без отпора окупирала Албанију, напала Грчку. Тежи је био напад Немачке на Југославију по Грчку, које су брзо окупиране. На окупираном тлу се развијају снажни покрети отпора. Југословенски Народноослободилачки покрет је манифестовао такву снагу да су извесни светски медији извештавали о – фронту на Балкану. Гледано у целини, балканско ратиште, иако значајно, није имало такву улогу какву је поседовало у Првом светском рату.

Балкан је коначно ослобођен пресије извесних велесила или држава које су претендовале да то буду. Аустрији је враћена независност, а Италија је изгубила све поседе ван матичне територије. Тиме су деблокиране Грчка, Албанија и Југославија са слободним приступом отвореном мору. Југославија, која се реорганизује у федерацију са шест федералних држава добија не толико велика, колико значјна проширења у приобалном подручју северног Јадрана. Бугарска је, уважавањем етничког и историјског принципа, проширена за јужну Добруцу на рачун Румуније.

*

Не може се оспорити виновност сила Тројног пакта за покретање и вођење Другог светског рата. Те силе и државе које су им се придружиле испољавале су тежњу за променом граница (ревизионизам) учртаним Версајским миром. У њима се обликују политички системи са обележјима тоталитаризма и агресивним тежњама на међудржавном пла-

ну. По узору на први систем који је дошао на чело државе, фашизам у Италији, све ове сличне системе називамо фашистичким. Пораз фашистичког блока држава крајем овог светског рата значио је и пораз фашистичког система, те његово компромитовање као ретроградне појаве у послератној јавности.

Рат је окончан победом демократског блока, односно антифашистичке коалиције. Поред слома фашистичког система видан је распад колонијалних империја, чак и крупних колонијалних сила које су биле важне чланице антифашистичке коалиције. Још током рата формира се јавно мњење на највишем нивоу међдржавних односа у смислу демократизације света по воспостављању прокламованог праведног мира. Од Атлантске повеље до формирања Организације уједињених нација није било потребно много напора. Током и непосредно после рата конституисано је више националних држава, федерација, удовољено је извесним етничким и историјским принципима. Од ових принципа су изузете водеће фашистичке земље, конкретно три велесиле, које су кажњене због свог учешћа у рату.

Организација уједињених нација, коначно конституисана јуна 1945, настала је ради укидања рата на Земљи. Прокламована је потреба за одржавањем мира и безбедности у свету, решавања свих питања искључиво мирним путем, поштовања једнаких права народима до њиховог права самоопредељења, развијања међународне сарадње у свим сферама. Истицани принципи су били негација фашистичких метода и система. У глобали, ради се о прогресивном чину стварања асоцијације, уместо предратне Лиге народа, свих држава која ће поспешивати слободан развој човечанства и човека, зајамчених грађанских права. Међутим, у извесној мери ова организација, подсећајући на Свету алијансу са Бечког конгреса, штитила је позиције велесила, као и конзервативне односе у свету, спутавајући нове револуционарне промене и покрете. ОУН је настала као асоцијација заједница не свих, већ држава антифашистичке коалиције. Временом, у ОУН су примане државе дуго обележене као припаднице фашистичког тора, што је разумљиво будући да принципи из 1945. не могу бити непроменљиви у свету који се итекако мењао.

Тешко је објаснити зашто су се за једва четврт века збила оба светска рата. Затим, до краја текућег века сведоци смо хладног рата и огромних супротности почев од идеолошких, изукрштаних државних, односно тзв. националних интереса, великих војних припрема и нагомиланог супер-наоружања. У једном, за постојеће прилике дугом временском периоду дошло је до крупних промена начелно без рата већег опсега.

Отворено је питање неминовности ратова, конкретно Другог светског као „вентила“ нарасталих противуречности. Упркос бројним супротностима које је читава материјалистичка, укључно са марксистичком, наука предано и аргументовано наводила и анализирао за покретање рата, потребна је још идеја, одлука. Идеја политичких моћника о војном нападу, отварању ратних операција. Конкретно, да ли је Други светски рат био

неминовност, или до њега не би ни дошло да ратна опција није предузета у врху нацистичке Немачке, фашистичке Италије или империјалистичког Јапана? Њихових вођа, или чак једног фирера?

Дакле, отвара се питање улоге личности у историји. Може ли се веровати у Карлајлеве „Хероје“ или личности „изузетне снаге“ који дар Титу приписује његов саборац Вељко Влаховић? Међутим, материјалистички концепт о креативној снази маса, а не појединаца као да је историја у више наврата демантовала! Или је теже веровати у Прометеје, а лакше постићи славу Херостата. Негативна улога појединих личности у историји је осведочена, можда сликовито кроз појаву највећег светског рата.

Појава највећег и најразорнијег рата, уз све негативне ефекте за човечанство, узроковала је големе изазове и довела до извесних радикалних решења, великих технолошких иновација и крупних политичких и социјалних промена. За те промене је иначе потребно много година дуге еволуције у мирнодобљу. Ратна збивања су често омогућавала израстање социјалних револуција. Самониклих, „чистих“ револуција било је мање у људској повести. Међутим, појава револуција присутна је кроз историју.

Други светски рат је имао извесна, иако не преовлађујућа обележја револуционарног рата. Јер, нови свет после рата се знатно разликовао од света уочи рата, на истоку и на западу, на северу и на југу. Виши социјални кругови су заиста имали за чим да жале. Крајем 30-их година по европским метрополама, те и којим светским центрима живело се животом који ће се дуго после рата називати „старим добрим временима“. Извесни квалитети у продукцији и интелектуалном стваралаштву су нестали са ратним вихором. Међутим, у новом свету после 1945. шири слојеви продиру у јавни живот, са новим и све новијим облицима и донетима посебно у Европи, али и на другим континентима. Они поступно преузимају примат цивилизацијског прогреса.

Са нашег стајалишта, на самом крају 20. века можемо констатовати да су многа питања актуелна за науку, а везана за читав систем образовања и васпитања остала неразјашњена. Резонујући у садашњем времену, када на први поглед изгледа да крупни политички блокови са тензијом хладног рата одлазе у прошлост, утисак је да смо на почетку нове ере, са новим феноменима и односима. Нове епохе још недокучивих својстава и домета за нова покољења.

Данас, кроз призму стару пола века, настојимо да сагледамо комплексна збивања Другог светског рата. Појаву непоновљену или и непоновљиву у нашем времену и на нашим просторима. Савремена наука још увек није дала потпуну оцену ове појаве, у контексту збивања нашег века.

DRAGOLJUB S. PETROVIĆ

THE HISTORICAL SIGNIFICANCE OF WORLD WAR TWO

Summary

Despite completely cleared relations between great powers in Europe and the rest of the world, two world wars occurred in less than a quarter of a century, which is a fact that raises the question of their inevitability.

Those relations and crossed interests are systematically and argumentatively treated by materialistically oriented sciences. However, for an actual occurrence of war and for its beginning, an idea and a decision are necessary. This also applied to World War II, declared by the militant, Nazi imperialistic forces. The idea of war had matured in those circles or, perhaps, in a führer's head? World War II has fundamentally changed the world which, to some extent, indicates its revolutionary nature. The antifascist alliance triumphed while numerous national – liberation and anticolonial movements accomplished their goals.

